

Göygöl rayon Mədəniyyət və Turizm Şöbəsi
Göygöl rayon MKS

Tərtib edəni:

Metodika və Biblioqrafiya şöbəsinin böyük metodisti:
Qasimova Minarə Məsim qızı

Komputer dizaynı və yığımı:
Qasimov Allahşükür Mirməhəmməd oğlu

Novruz bayramı
münasibəti ilə

“Novruzum, yazım”
(Metodiki vəsait)

GÖYGÖL - 2012

YAZIN XOŞ ƏTRİ GƏLİR

ÖN SÖZ

Göygöl rayon MKS-nin Metodika və biblioqrafiya şöbəsinin tərtib etdiyi “Novruzum, yazım” adlı metodiki vəsaitdə təbiətin oyanması, canlanması, bununla da yaz fəslinin başlanması münasibəti ilə Azərbaycan xalqı tərəfindən qeyd olunan Novruz bayramının mahiyyətindən, tarixi köklərindən, bayramla bağlı adət-ənənələrdən, ayin və mərasimlərdən, oyun və tamaşalardan, xalqımızın minilliklər boyu təcrübə əsasında formalaşmış iqtisadi həyatından bəhs edilir.

Metodiki vəsait 4 bölmədən ibarətdir.

I. Bayramlar bayramı Novruzun tarixi

II. Novruz çərşənbələri haqqında

III. Novruzun rəmzi Səməni

IV. Kitabxanaların qarşısında duran vəzifələr

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

Novruz bayramı ensiklopedia

Seyidov, Mirəli

Yaz bayramı.- Bakı: Gənclik, 1990.-s.96

Nəbiyev A.

İlaxırçərşənbələr. Bakı: Azərnəşr, 1992.-s.62

İstifadə edilmiş dövri mətbuat:

Xəlilzadə Flora

Çərşənbənin əzəli gəldi./F. Xəlilzadə//Azərbaycan.-2012.-21 fevral.-s.7

Məmmədzadə, İlham

Xalqın milli-mənəvi dəyərlərini özündə yaşadan bayram//. Məmmədzadə// Respublika.-2012.-18 mart.-s.6

Qadir, Aslan

İlk yaz bayramı/ Q. Aslan// Respublika.-2012.-20 mart.-s.5

İstifadə edilmiş web sahifələr:

www.kayzen.az

www.az.wikipedia.org

www.anl.az

Bayramlar bayramı Novruzun tarixi

Azərbaycan xalqının elliliklə qeyd etdiyi bayram Novruz bayramıdır. Eyni zamanda bu bayram tarixdə «Xızır günü», «Azərbaycanı», «Hörmüzd bayramı», «Fərvərdin bayramı», «Bahar çəşn», «Yeni gün bayramı», "Ərgənəkon bayramı", «Qurtuluş bayramı» və s. adlarla da adlandırılmışdır. Bilavasitə baharın, yazın, həm də yeni təsərrüfat ilinin başlanması şərəfinə böyük təntənə ilə hər il bayram edilən Novruz çox əski çağlardan bəri elə «Novruz» olaraq adlandırılmışdır.

İbn-əl-Bəlx «Farsnamə» əsərində bildirir ki, «Cəmşid yeni tikdirdiyi sarayda taxta çıxdığı gün Günəş ilinin başlanması günü imiş. Sonralar həmin gün bayram edərək Novruz adlandırılıblar. Həmin gün Fərvərdin ayının Hörmüzd günü imiş».

Ö.Xəyyam isə «Novruznamə»sində deyir: «Novruzun yaranmasının birinci səbəbi budur ki, həmin gündə Günəş dövrə vurub 365 gün 6 saatdan sonra öz yerinə qayıdır.

Son vaxtlar Novruz bayramını türklərin "Ərgənəkon" dastanı ilə də əlaqələndirirlər. F.Rəşidəddin «Cameət-tavarix» əsərində məlumat verir ki, göytürklər dar keçidin dəmirini əritməklə sığındıqları məkandan çıxdıqları günü «Qurtuluş günü» adı ilə bayram etmişlər.

Şumerlər də Novruz bayramını «Yeni gün», «Yazın ilk günü» adları ilə qeyd etmişlər. Hətta unudulmasın deyə bunu özlərinin «Bilqamıs» dastanında xatırlatmışlar.

Novruz bayramına dini don geydirməyə, onu gah zərdüşt-lüklə, gah da islamiyyətlə əlaqələndirməyə də cəhdlər göstə-rilib. Düzdür, Novruz bayramının məntiqi fəlsəfəsində

O gün ki fəsli yaz olar,
Gecə , gündüz taraz olar.

II aparıcı: Qədim türk-monqol təqviminə əsasən Günəşin zahiri illik hərəkəti hər on iki ildən bir təkrar eyni nöqtəyə düşür. Bu vaxt ildəyişmə baş verir. İldəyişmə isə mütləq bir heyvanın üstündə olur. Təqvimdə bu heyvanların sayı on ikidir və onların sırası belədir: siçan, öküz, pələng, dovşan, əjdaha, ilan, at, qoyun, meymun, xoruz, it, donuz.

I aparıcı: Bahar bayramının qeyd edilməsi onun əsrlərin, minilliklərin qovuşduğu bir məqama düşməsi ilə də əlamətdardır. Biz gələcəyə böyük nikbinlik və ümid ilə baxırıq. Əminəm ki, yeni əsrdə, yeni minillikdə xalqımız azad , müstəqil, demokratik bir ölkədə xoşbəxt və firavan yaşayacaq, bütün əziz günlərini həmişə ən xoş əhval-ruhiyyə ilə bayram edəcəkdir.

II aparıcı: Novruz bayramı münasibəti ilə sizə can sağlığı və səadət diləyir, vətənin tərəqqisi naminə işlərinizdə böyük uğurlar arzulayıram.

Bayramınız mübarək olsun!

zərdüştliklə üst-üstə düşən məqamlar var. Belə ki, zərdüştlikdəki xeyir-şər düşüncəsi Novruz bayramına da xasdır. Bütövlükdə xeyirxahlıq fəlsəfəsi üzərində köklənən Novruz bayramında da isti-soyuq, təbiətin ölüb dirilməsi motivi aparıcı mövqe tutur. Bəs fərq nədədir? Biz bilirik ki, Novruz bayramında tonqal üstündən hoppananlar «ağırlığım-uğurluğum», «azarım-bezarım tökül!»- deyirlər. Zərdüşt dinində isə oda sitayiş edilmişdir. Atəşpərəstlər heç vəchlə müqəddəs odun üstünə «azar-bezar»larını tökməyə cəsarət etməzlər. Başqa sözlə, bu mərasim atəşpərəstlikdən çox-çox qədimdir.

Bundan savayı, atəşpərəstlər suyu da müqəddəs bilmiş, onu murdarlamağı günah saymışlar. Amma Novruzda insanlar axar su üstündən atdanmaqla «azar-bezarı», «ağırlıq-uğurluğu» tökürlər. Göründüyü kimi, biz burada da elə oda olan münasibətin təzahürünü görürük.

Günəş təqvim ilinin bir qayda olaraq, mart ayının 20-22-dən (fevral ayı ilə bağlı ilin uzun-qısalığından asılı olaraq) başlanmasının isə elmi əsası vardır. Bu, bilavasitə dəqiq astronomik hadisəyə Günəşin dünyanın yarımkürəsindən Şimal yarımkürəsinə keçməsinə, gecə-gündüzün bərabərləşməsinə və yerin Şimal yarımkürəsində astronomik baharın girməsinə uyğun gəlir.

Elə zənn edilməsin ki, Novruz bayramı elə yazın ilk günündə başlanır və sona yetir. Qətiyyən yox. Danılmaz həqiqətdir ki, Azərbaycan kəndlisinin həyatı, məişəti bilavasitə əkinçiliklə, sözün geniş anlamında, təsərrüfatla bağlı olmuşdur. Bu üzdən də onlar təsərrüfat üçün münasib sayılmayan qışa qarşı mübarizə aparmaqdan çəkinməmişlər.

Bu mərasimdə, adətən, görkəmi gülməli kökə salınmış, cındır paltarlı birini qatıra mindirib meydana çıxarar, əlinə də tükü

tökülmüş qarğa müqəvvası verərmişlər. İştirakçılar onun üstünə soyuq su səpmələrinə baxmayaraq, o, saymazyanə «istidir! istidir!» — deyər, məzəli hərəkətləri ilə orada olanları güldürərmiş.

Bu mərasimin qışla bağlılığı ayındəki vasitələrdən də bəlli olur. Belə ki, el arasında qarğa qışla əlaqəli sayılır və onun «qarr-qarr» oxuması qar çağırmaq kimi yozulur. Doğub-törəməyən qatır isə barsız-bəhərsiz qış fəslinin simvolu sayılır. Çox qədim zamanlarda keçirilmiş «Səddə» bayramı da insanların qışa qarşı keçirdikləri bir bayram olmuşdur. Novruza əlli gün qaldığını bildirmək üçün icra olunan «Səddə» bayramında insanlar meydanda tonqal qalayaraq çevrəsinə dolanırlar, rəqs edirlər, tamaşalar göstərmişlər. Qış fəslinə belə bir münasibət yalnız «Kövsəc», «Səddə» ilə məhdudlaşmır. Bu baxımdan qış ilə yaz fəsillərinin qarşılaşmasının, mübarizəsinin rəmzi təsvirini nümayiş etdirən və tədricən xalq tamaşası şəklində almış mifoloji məzmunlu «Kosa-kosa» mərasimi də maraqlı və düşündürücüdür.

Novruz bayramına gedən yol öz başlanğıcını qışın çillələrindən götürür. Dekabr ayının 22-də qışın gəlməsi ilə başlayan 40 günlük Böyük çillədə baharın simvolu sayılan səməni göyərtmək və ondan halva bişirməklə yazın tez gəlməsini, bununla torpağın oyanmasını, əkilmiş məhsulun cücərib böyüməsi arzusunu ifadə etmişlər.

Fevral ayının əvvəlindən başlayaraq iyirmi gün davam edən Kiçik çillə «qışın oğlan çağı» sayılır. Bu çillənin «Xıdır nəbi» adlanan birinci on günlüyü isə, ümumiyyətlə, ilin ən sərt, çovğunlu, dondurucu dövrü sayılır və buna görə ona

I aparıcı: Şeir

II aparıcı: Musiqi

II aparıcı: Əyləncəli oyun:

I aparıcı: Şeir.

II aparıcı: Musiqi:

I aparıcı: İdman.

II aparıcı: Hamınızı birlikdə rəqsə dəvət edirik.

I aparıcı: Ümumiyyətlə, Novruz bayramı ilə bağlı fikirlər bu deyilənlərlə bitmir. Bu baxımdan C. Daiminin “Novruz mərasiminin mifoloji və tarixi qaynaqları”, “İslam ensiklopediyasının məlumatına görə, Novruz bayramı Əhəmənilər zamanından bayram edilən və şəmsi təqviminin birinci günü olaraq qəbul edilən bayramdır.

II aparıcı: Azərbaycan şairlərinin əsərlərində misal üçün, M.Füzuli gecə-gündüzün bərabərliyi ilə yazın başlanmasını, bununla da novruz bayramının yetişdiyini poetik şəkildə belə ifadə etmişdir:

Vəslin mənə Novruz gecəsi oldu müyəssər,
Sanki o gecə gündüz ilə oldu bərabər.

I aparıcı: Bu məsələ A. Səhhətin dediklərində daha dəqiqdir:

I aparıcı: Xalqımızın belə böyük bayramlarından biri də Novruzdur . Novruz sərhəd bilməyən, çox geniş regionda yayılmış, yazın gəlməsini, yeni əmək mövsümünün başlanmasını vəsf eləyən böyük el bayramıdır.

II aparıcı: Bu gün o tay bu taylı Azərbaycanla yanaşı Orta Asiya, Əfqanıstan, Pakistan, İran, Türkiyə və başqa ölkələrdə yaşayan yüz milyonlarla zəhmətkeş Novruzunu özünün ən əziz bayramı kimi qeyd edir.

I aparıcı: Müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar bu əziz bayram günlərində bir ağızdan deyir:

Birlikdə: Xoş gəlmisən, elin əziz bayramı!

II aparıcı: Qış getdi yeni bahar gəldi
Gül bitdi, Laləzər gəldi.

I aparıcı: Uğur olsun, gözəl bahar!
Səni ellər çox arzular
Ayaq basdın ölkəmizə
Bol-bol şənlik gətir bizə!

II aparıcı: Musiqi

I aparıcı: Yandı ocaqlar da, dindi neylər də
Od üstədən atıldı od övladları
Qələm əvəzinə mavi göylərdə,
Bahar şəri yazdı quş qanadları.

II aparıcı: Rəqs.

«yalquzaq zamanı» («Xıdır girdi qış girdi, xıdır çıxdı qış çıxdı»- atalar sözü) da deyilir. «Xıdır nəbi» mərasimi Kiçik çillənin onuncu günü icra olunur. Buğda qovrulub əl daşında üyüdüldür. Qaynadılmış yumurtalar daha çox günəşin və yazın simvolu sayılan sarı, qırmızı, yaşıl rənglərə boyanır. Bədənə istilik gətirən xörəklər bişirilir. Çəkilməmiş qovutdan bir qab «Xıdır nəbi»nin sonuncu gecəsi, adətən, yük dolabının altında divar taxçalarının əl dəyilməmiş küncələrinə qoyulur. Etiqada görə, Xıdır gəlib qovutun üstünə əl basır və bununla da evə bolluq, bərəkət gətirir. Xıdır nəbi şərəfinə açılmış süfrəyə qoyulmuş qovutun üstünə bağ-bağatdan kəsilib gətirilmiş alma çubuqlarına sarınmış və yağ sürtülərək yandırılmış şamlar da sancılır. Süfrədəki qovutdan ailə üzvləri lap sonda yeyirlər. İnanırlar ki, şamlar yanan vaxtda ata-baba ruhları kimi Xıdır nəbi də gəlib bu qovutdan dadır. Şər qarışandan sonra pay yığmaq üçün qapı-qapı gəzən uşaqlar da:

Xanım, ayağa dursana,
Yük dibinə varsana,
Boşqabı doldursana,
Xıdırı yola salsana,

nəğməsini oxumaqla ilk növbədə elə həmin qovutdan pay istəyirlər.

Kiçik çillənin qurtardığı vaxtdan yazın ilk gününə, yəni Novruz bayramına qədər olan çağ «Alaçalpo», «Ağlargülər», «Boz ay» və s. adlanır. Ayın belə-belə adlarla adlanması onun dəyişkən olması ilə bağlıdır.

Boz ay hər biri yeddi gündən ibarət cəmlələr adlanan dörd həftəyə — çilləbeçəyə bölünür. Etiqada görə, bu həftələrin

dördündə, eləcə də Kiçik çillənin üç çərşənbəsində təbiətdə və cəmiyyətdə canlanma, oyanma, dirilmə prosesi gedir.

Dediyimiz yeddi çərşənbədən üçü «oğru çərşənbə», «oğru buğ», «oğru üskü», dördü isə «doğru çərşənbə», «doğru buğ», «doğru üskü», «cəmlələr» adlanır.

Çərşənbələrin hər birinin məxsusi ayinləri vardır. Doğrudur, «oğru çərşənbə», «oğru buğ», «oğru üskü» adlanan ilk üç çərşənbənin dörd ilaxır çərşənbələr qədər rolu böyük deyil. Amma inama görə, həmin çərşənbələrdə də torpağa az-çox istilik gəlir.

Sözsüz ki, Novruzqabağı qeyd olunan dörd ilaxır çərşənbələr mərasimlərinin, ayinlərinin zənginliyi ilə seçilir. Bu çərşənbələrin hər birinin ayrı-ayrılıqda müxtəlif adları vardır. Misal üçün, ilaxır çərşənbələrin birincisi bölgələrimizdə bu adlarla tanınır: "Əzəl çərşənbə", «Müjdəçi çərşənbə», «Toz çərşənbə», «Yel çərşənbə», «Xəbərçi çərşənbə» və s. İlk çərşənbəyə belə adların verilməsi onun öz məzmunu ilə bağlıdır. Yazın yaxınlaşmasını müjdələyən, xəbər verən bu çərşənbədə ev-eşik his-tozdan təmizlənir. Pal-paltarın, xalça-palazın tozu tökülür. Elə bu üzdən də ona çox vaxt «Toz çərşənbə» deyilir. Sözü gedən çərşənbənin «Yel çərşənbəsi» adlanması da səbəbsiz deyil və bu, çərşənbəyə verilmiş ən düzgün addır. Çünki istilik ilk olaraq havaya gəlir. Sözsüz ki, əgər hava (yel) qızmayıbsa, onda suların donu açılmaz. Havaya istilik gəlməlidir ki, torpağın donundakı buz (su) donu ərisin, torpaq yumşalsın.

Novruz bayramının ilsonu çərşənbələrinin ikincisi yenə də ayrı-ayrı bölgələrimizdə «Kül çərşənbə», „Külə çərşənbə“, „Su çərşənbə“, „Sular Novruzunu“ adları ilə tanınır. Birinci çərşənbədə havaya buğun, istiliyin gəldiyini bilən

Onun da arzusu sülhdür, əməkdir!
Bu Novruz xoş gəlib ellərimizə,
Gəlişi yüksəliş, zəfər deməkdir.
Onun da arzusu sülhdür, əməkdir

II aparıcı: Bu bahar neçə evə gəlin gələcək.
Bu bahar neçə evdə toy olacaq.
Ana körpəsinə baxıb güləcək.
Ata övladına ad qoyacaqdır.

I aparıcı: Ey məni dinləyən azad könüllər
Novruz bayramınız mübarək olsun!
Heyranı olduğum ellər ay ellər
Arzunuz , eşqiniz gələcək olsun!

II aparıcı: Bahar bayramınız mübarək olsun
Novruz bayramınız mübarək olsun!

“BAHAR RƏQSI”

I aparıcı: Xalqımızı min illərdən bəri el arasında yaşadan elə bayramlar var ki, yaranarkən nə bir sözünü, nə bir kəlməsini yazıya alıblar. Ulu qaynaqlardan süzülüb gələn bir birindən oynaq, şux lətafətli bu bayram nəğmələrin yaddaşında yaşayacaq əsrlər, qərinələr aşmış gəlib bu günümüzdə qədər çatmışdır.

II aparıcı: Yüzdilliklər dolabında bu el sözü və nəğmələrinin nəqşi pozulan da olub, bəndi unudulan da. Lakin xalq coşğun bir yaradıcılıqla nəğməsinin pozulmuş ahəngini, sözünün unudulmuş bəndini cilalamış bayramlarını rəngarəng oyunlar, yallılar və coşğun rəqslərlə bəzəmişdi.

Kitabxanaların qarşısında duran vəzifələr

Kitabxanalarda Novruz bayramı münasibəti ilə “Novruz gəlir yaz gəlir”, “Novruzum yazım”, “Bahar bayramı”, “Səməni saxla məni” başlıqları altında ədəbi-bədii gecələr, el şənlikləri, kitab sərgiləri və s. tədbirlər təşkil etmək olar. İndi isə “Novruz gəlir yaz gəlir” adlı ədəbi-bədii gecənin ssenarisini sizə təqdim edirik.

I aparıcı: Novruz bayramı hər hansı dini görüşə, ideoloji istəklərə əyilməyən, xalqımızın böyük ehtiramla qeyd etdiyi təsərrüfat məzmunlu yaz bayramıdır. Məsələnin məhz bu mahiyyətini dəyərləndirən, Novruz bayramının xalqımızın mənəvi varlığında güclü rolunu yüksək qiymətləndirən böyük dövlət xadimi, xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev demişdir:

II aparıcı: “Böyük mənəvi gücə malik olan Novruz bayramı ulu əcdadlarımızın bizə verdiyi ən gözəl yadigar olub, Azərbaycan xalqının milli ruhunu və yaddaşını, onun daxili aləmini bütün zənginliyi ilə yaşadır. Təbiətin oyanışının, varlığın yenidən canlanmasının müjdəsini verən Novruz bayramı ən qədim zamanlardan bəri həyat və məişətimizə daxil olmuş, insanlara aydın və işıqlı sabaha, xoşbəxt gələcəyə inam duyğusu bəxş etmişdir”.

I aparıcı: Gör nələr danışır bu Novruz bizə,

təsərrüfatçını indi daha çox bağ-bostanı, əkin-biçini düşündürür. Bunların da qış yuxusundan oyanmasını, ayılmasını istəyir. Bunun üçün o, axşam yandırılmış çərşənbə tonqalının külünü isti-isti bağ-bostana, əkin-əkinəçəyə, ağac budaqlarının üstünə səpərək istiliyin süni simvolunu yaratmaqla onların da tezliklə oyanmasını, canlanmasını istəyir.

Novruz çərşənbələrinin üçüncüsünün „Gül çərşənbə“, „Torpaq çərşənbə“, „Yer çərşənbə“, „Ölü çərşənbə“, „Ata-baba günü çərşənbəsi“ və s. adları vardır. Bu çərşənbədə torpağın, yerin canına tamam-kamal istilik gəlir. Meşələrdə, dağ ətəklərinin güneyində novruzgülü baş qaldırır.

Nəhayət, ilin sonuncu çərşənbəsi Azərbaycanımızın hər yerində „İlaxır çərşənbə“ adı ilə tanınır. Hərdən ona „Od çərşənbəsi“ də deyirlər. Bildiyimiz kimi, çərşənbələrin hamısında od-tonqal yandırılır. Bir halda ki, belədir, onda ilaxır çərşənbəyə ayrıca „Od çərşənbəsi“ adı vermək absurd deyilmi? Ona görə də bu ad həqiqətə uyğun deyil.

Düzdür, bu çərşənbədə olduğu kimi, əvvəlki çərşənbələrdə də çərşənbə xonçası tutulur, tonqal yandırılır. Amma İlaxır çərşənbənin növrağı daha zəngindir. İlaxır çərşənbə mərasimlərindən ən məşhuru və yaygın olanı „vəsfı-hal“dır. Qızgəlinlər çərşənbə axşamında bir evdə cəm olurlar. Ortaya su ilə dolu „dilək taşı“ adlanan qab qoyulur, üstünə ağ örtük örtülür. İştirakçılardan hər biri dilək tasına öz üzüyünü və ya iynəsini, sancağını salır, niyyət tutur. Mərasimin seçilmiş başçısı bayatılar deyə-deyə suya salınmış nişanlardan birini çıxarır. Nişanın sahibi tutduğu niyyətlə bayatının sözlərindəki məzmunu tutuşdurur.

İlaxır çərşənbənin maraqlı, məzmunlu ayinlərindən biri də

qulaq falıdır. Hava qaralandan sonra niyyət tutan kimsə özü ilə bir qab su, güzgü, açar (su — işıqlı yol, güzgü — işıqlı həyat, açar — niyyət açan deməkdir) götürüb qonşu qapılarına gedir. İçəridə danışılan söz-söhbətə xəlvətcə qulaq asır. Eşitdiyi ilk sözləri ürəyində tutduğu niyyətlə yozur. Əgər niyyətlə eşitdiyi sözlər arasında uyğunluq varsa, deməli, istəyi həyata keçəcək. Odur ki, İləxır çərşənbə axşamında həmişə xoş, könül açan sözlər danışılmalıdır ki, qulaq falına gələn qapıdan ümitsiz qayıtməsin.

Diqqəti çəkən mərasimlərdən biri də „Danatma“ mərasimidir. Əski təsəvvürlərə görə, gecə şər, gündüz isə xeyirxah qüvvələrin əməlidir. Bunların arasında bitməz vuruş gedir. Sübhün açılmasına az qalmış, Dan ulduzu görünəndə gecə bütün qüvvəsini — zülmət qaranlığını toplayıb, açılan səhərin qarşısını kəsmək istəyir. Dan adlanan bu vaxtla Günəşönü gələn Dan ulduzu işığında sübh qalib gəlir. „Danatma“ mərasimində, əsasən, cavan oğlanlar, qızlar iştirak edirlər. Bütün gecəni şənlik keçirir, rəvayətlər, lətifələr danışır, oxuyub əylənirlər. Mərasimdə iştirak edənlər yatmamalıdır. İşdir, bir kəs yuxulasa, onun paltarını xalça-palaza tikir, sonra oyadıb oxumaqla, oynamaqla və s. cərimə edirlər. Dan ulduzu görünəncə (etiqada görə bu ulduzu ilk görəən kəsin işləri uğurlu olar) mərasim iştirakçıları axar su üstünə gəlirlər. Danın ağarmasını — sübhün açılmasını burada qarşılayırlar. Əl-üzlərini burada yuyub suyun üzərindən hoppanaraq „Ağırlığım-uğurluğum daşlara“ deyirlər.

İləxır çərşənbənin maraqlı ayinlərindən biri də „Ağacqorxutma“dır. Bar verən ağac bardan qaldıqda deyirlər ki, çilləyə düşüb. Çərşənbə günü ağac sahibi əlinə balta alıb gəlir ağacın üstünə: „Ey barsız ağac, nəyimə lazımsan, kəsəcəyəm səni!“-deyərək baltanın arxası ilə ağacın gövdəsinə

Novruzun rəmzi Səməni

Səməni Novruz bayramının əsas atributlarından biridir. Adətən Novruz bayramı ərəfəsində bütün evlərdə göyərdilən bərəkət nişanəsidir səməni. Bu məqsədlə buğda, arpa, noxud, mərci və digər dənli bitki məhsullarını islağa qoyub cücərdəndən sonra sini, məcməyi, yaxud boşqaba barmaq qalınlığında sərir (üstü dəsmal və ya tənziplə örtülür), üzərinə su çiləməklə cücərdirlər. Yazın gəlməsi torpağın oyanması təbiətin canlanması, yaşıllıq rəmzi sayılan səməni Novruz süfrəsində ən görkəmli yeri tutur. Qohum-qonşular bir-birinə səməni yollayır. Təzə-tər səməninin şərəfinə alqışlar söylənilir, qədim mahnılar oxunur.

Əkinin, məhsul bolluğunun rəmzi olan səməni qoymaq çox-çox qədimlərdən adət olub. Ona görəki səməni taxıldır, çörəkdir, xeyir-bərəkətdir. Taxıl, bərəkət isə həyatın dolanacağı rəhndir, insanların yaşaması üçün vacib olan maddi bolluğun ən mühüm şərtidir.

Yazlıq əkin qabağı səməni cücərtmək ənənəsi xalqın çörəyi, qüdsiyyətə ehtiramı, səcdəsi kimi rəmzi mahiyyət daşımış, azərbaycanlıların şifahi poeziyasında bolluq səadət arzusunu ifadə etmişdir.

Yunan filosofu Yazıçı və tarixçi Plutarx (bizim eramın təxminən 46-127-ci illər) göstərmişdir ki, qədim Azərbaycanda (Midiyada) taxılı müqəddəs bitki saymaq adəti geniş yayılmışdır. Bu adət hər dəfə ilin başlanğıcında (yazda) icra edilərdi. Çox maraqlıdır ki, bu adət səməni göyərtmək şəkildə bizim günlərə qədər gəlib çıxmışdır.

Səməninin varlığı, həyat verici gücü, mənası taxıldır, torpağa tapınmaqdır. Səməni göyərtməklə ümidini, arzusunu, ruzisini göyərtmişdir əkinçi babalarımız.

Torpaq çərşənbəsi

Torpaq həyat mənbəyidir

Torpaq çərşənbəsi Boz ayın dörd çərşənbəsindən biridir. Bu çərşənbə torpağın isinib oyanması rəmzidir. Torpaq olmasa həyat da olmaz.

Torpaq yaradıcı, törədici oldu-

ğuna görə ona “Ana torpaq” deyə ehtiram göstərilir. Bu gün də torpağa sədaqət, məhəbbət Anaya, Vətənə məhəbbətlə bərabər götürülür, eyniləşdirilir. Qədim zamanlardan and içəndə deyirlər: “Torpaq haqqı, yer haqqı”. Alqış söyləyəndə deyirlər: “Torpağın həmişə gül bitirsin”, “Torpağın bərəkətli olsun”. Atalarımız “Torpağa əyilən namərdə əyilməz”, “Torpağa var versən, o da sənə bar verər”.

Torpaq çərşənbəsində süfrəmizin gözəl təamlarından olan paxlava, şəkərbura, qoğal və bir çox şirniyyatlar hazırlanır. Qoğal günəşin və istiliyin simvolu kimi stola gətirilir. Şəkərbura da kənarındakı və üzərindəki mənalara görə gü-

nəş şüalarını xatırladır, paxlava isə mərkəzinə qoyulmuş fındıqla mifik mənanı özündə əks etdirir. Şirniyyatların süfrəyə qoyulması bütün ilin bərəkətli, ruzili və həmişə şirin keçməsinə mənalandırır. Bununla yanaşı qoz, fındıq, badam və bir çox çərəz növləri də süfrəni bəzəyir.

vurur. Bəzən də biri balta vuranı tutub saxlayır və deyir: — A kişi, kəsmə ağacı, mən ona zəmin duraram. İnanıram ki, bu il o, bar verəcək. Ağac bu „səksənmə“ ilə çillədən çıxır. Sonra ayağısayalı, əlibərəkətli sayılan biri ağacın dibinə şərbət səpir, noğul-nabat, qovurğa, səməni qoyur.

Həmçinin İləxır çərşənbənin gecəsi bərəkət paylanılan gecə olduğu üçün buğda, un çuvallarının və digər azuqə qablarının ağzı açıq saxlanılmalıdır. Eyni zamanda bu çərşənbədə sübh tezdən evin damına bir ovuc buğda atırlar ki, bolluq olsun, evin bərəkəti artsın.

İləxır çərşənbədə ərgən, yetişmiş qızlar evin kənarında arxası həyətə sarı durub sağ ayaq başmaqlarını sağ əli ilə sağ çiyinlərindən arxaya atırlar. Sübh tezdən oyanıb başmaqlara baxırlar. Əgər başmağın burun tərəfi yola, dabanı isə evə sarıdırsa, sahibi yaxın vaxtlarda xeyir xəbər eşidəcəyinə, ərə gedəcəyinə inanır.

İləxır çərşənbə, eləcə də Novruz bayramı axşamı bəzədilmiş xonçada evdəkilərin hər birinin adına yandırılmış şam olur. Evdəkilərdən hər kəs özünün, ya da başqasının şamını gözəlti eyləyib niyyət tutur. Gözəlti olunmuş şam o birilərindən çox yanarsa, niyyət sahibi istəyinin başa gələcəyinə inanır.

Sözsüz ki, İləxır çərşənbə ilə bağlı mərasim ayinlərinin, xalq inanclarının sayını çoxaltmaq olar. Amma həqiqət budur ki, bu deyilənlərin hamısı bilavasitə təbiətin bütövlükdə oyanması, canlanması bayramı olan Novruzla bağlıdır.

Novruz bayramı axşamında da tonqal yandırılır, ailə üzvləri tonqalın üstündən hoppanırlar. Novruz tonqalı sönənə yaxın içinə üzərlik atıb deyirlər: „Ocağıma əyri baxanın gözü partlasın, özü isə yanıb çatlasın“.

Yeni ilə qəmli, kədərli getmək olmaz. Bayram axşamı qonşular tərəfindən yaşlı olanların həyatında də tonqalı yandırılır. Çünki bu bayram onlar üçün „qara bayram“ sayılır. Buna görə də, qonşular belə həyatda tonqal yandırmaqla təziyəli olanları yasdən çıxarırlar.

Novruz bayramı adətlərindən biri də qurşaqsallama, papaq atmadır. İstək, sevgi gecəsi də adlanan bu gecədə cavan oğlanlar sevdikləri qızların evlərinin bacalarından (əvvəllər evin damında tüstü çıxmaq üçün baca qoyulurdu) salladıqları qurşağın ucuna öz cib yaylıqlarını da bağlayırlar. Qız və qızın valideynləri o saat mətləbi başa düşürlər. Əgər bu işə razılıq varsa, yaylığı qurşağın ucundan açıb, qızın biləyinə bağlayırlar. Yox, əgər razı deyillərsə, yaylığı bayram nemətləri ilə bərabər qurşağa bənd edib geri qaytarırlar.

Nişanlı qızlara bayram payı aparmaq da Novruz adətlərindəndir.

Novruz bayramı axşamında köhnə ilin tamam olmasına, təzə ilin başlanmasına bir neçə saat qalmış bayram süfrəsi açılır. Bu süfrə həm təhvil süfrəsi, həm də yeni il süfrəsi adlandırılır. İstər İləxır çərşənbəni, istərsə də Novruz süfrəsini „Löyün“, „Ləvin“, „Yeddi löyün“, „Yeddi ləvin“, „Yeddisin“ də adlandırırırlar. Süfrənin belə adlanması da səbəbsiz deyildir. Bu süfrəyə adətən „s“ hərfi ilə başlayan yeddi adda yer-yemiş düzülür: su, səməni, sünbül, sumaq, sucuq, soğan, sarımsaq. Əlbəttə, adları göstərilənlər Azərbaycanın hər yerində eyni cür olmur.

Bəzi mənbələrə görə, ərəblərin işğalından qabaq iləxır çərşənbə və Novruz süfrəsinə düzülənlər „s“ yox, „ş“ hərfi ilə başlayırmış və „yeddişin“ adlanırmış. Bu nemətlərdən biri də „ş“ hərfi ilə başlayan şərəb imiş. İslam dini şərəbı haram buyurduğundan, yeddişin yeddisin olmuşdur.

Yel çərşənbəsi

*Yel (külək) Tanrının gözlə görünməyən,
lakin duyulan nəfəsidir*

Yel çərşənbəsi Boz ayın dörd çərşənbəsindən biridir. Təbiətdə oyanmanın, canlanmanın birinci şərti, sözsüz ki havanın qızması ilə bağlıdır. Bu üzdən də, bilavasitə havanın ilkin olaraq mülayimləşməsini, istiləşməsini xəbər verdiyi üçün çərşənbə həmin adla da tanınmışdır. Bu günə xalq arasında “külək oyadan çərşənbə”, “yelli çərşənbə” də deyilir. Yel çərşənbəsi təbiətin elə bir vaxtıdır ki, qış gücdən düşərək son köçünü sürür. Bahar yağışları yağmağa, torpağa can verməyə başlayır. Əski inamlarda yel ya özü Tanrıdır, ya da dünyanı idarə edən tərəfindən göndərilən qüdrətli bir antropomorfdur. Ulularımız deyirlər ki, «Yel əsdirəni söyməzlər». Çünki onun arxasında tanrı durur.

Yel çərşənbəsi günü tonqallar qalanır, evlərdə südlü plov və ya bulğur aşısı bişirilir. Süfrəyə daha çox quru meyvə və dənli bitkilərdən hazırlanmış çərəzlər düzülür. Qadınlar axır çərşənbə üçün hazırlıqlar görürlər. Ev əşyaları sürtülüb təmizlənilir, xalça-palaz çırpılır, yorğan-döşək havaya verilir. Xanımlar uşaqlar üçün təzə paltar biçib-tikir. Həmin gün bir qarış böyümüş səməninin ortasına qırmızı qumaş bağlanır.

Od çərşənbəsi

Od yaşamaq, yaşatmaq rəmzidir

Od çərşənbəsi Boz ayın dörd çərşənbəsindən biridir. Buna xalq arasında *üskü çərşənbə*, *üskü gecəsi* də deyilir. Od-ocaq işıqlı sabahdır, xeyir bərəkətdir. Həyatda hər şeyi od təmizləyir, od insana sağlamlıq, paklıq və gözəllik gətirir. Od qüdrət, qüvvət, işıq, Günəş, azadlıq, ucalıq rəmzidir.

Od çərşənbəsi əski görüşlərlə bağlı olub, Günəşə, oda, odu qoruyub saxlamaq inamına, tapınma ilə əlaqədar yaranmışdır. Qədim Azərbaycanlılar Günəşi, odu-ocağı həyat verən tanrı sayıblar, ona sitayiş ediblər. Od dünyanın xeyirxah qüvvələrinin başlanğıcı, himayəçisi kimi də təsəvvürə gəlir.

Bu çərşənbədə tonqalçatma mərasimi o biri çərşənbələrə nisbətən olduqca canlı və maraqlı keçir. Tonqal hər tərəfdən görünən hündür bir yerdə yandırılır. Tonqalın yanında nəğmələr, müdrik sözlər deyilir. Böyükdən kiçiyədək hamı yeddi dəfə tonqalın alovu üstündən tullanır. “ Ağrım-uğrum, azarım-bezarım üstümdən burada qalsın” deyirlər.

Babalarımızın ən qədim andı Günəş idi, od-ocaq idi. And içəndə deyirlər: “ Günəş haqqı”, “Od haqqı”. Od, insanı yaşadığı yerə-yurda, el-obaya bağlayıb. Babalarımız da insanın məskən saldığı yerə “ocaq” deyib.

Novruz bayramı süfrəsində səməninin çevrəsinə ailə üzvlərinin adına şamlar yandırılır. Cəhd olunur ki, süfrənin küncündə kimsə otumasın. Etiqada görə, ölənlərin ruhları da bu axşam gəlib süfrəyə küncdən yaxınlaşaraq süfrədəki nemətlərdən dadırlar.

Novruz gecəsinin sabahısı da axar su üstünə gedib, ayınlar icra edilməklə köhnə ilin ağırlıqlarından xilas olurlar. Axşamdan boş saxladıqları qabları da yeni il suyu ilə doldurub gətirirlər. Bu sudan evdə pal-paltarın, yorğan-döşəyin, həmçinin mal-qaranın, bağ-bağatın, əkiləcək yerlərin üstünə də səpirlər. Bununla da il boyu özlərinin sağ-salamat olacaqlarına, bağ-bağatın, mal-qaranın məhsuldarlığına inanırlar. İnanırlar ki, oğul-uşaq böyütmüş qadın hamıdan tez gedib yeni il suyu gətirsə, bu sudan uşağı olmayanlara içirsə, onlar da övlad sahibi olurlar. Novruz bayramından başlamış on-on iki gün müddətində dost-tanış, qohum-əqrəba bir-birinin evinə bayramlaşmağa gedər, bayram sovgatı apararlar. Kəsülü olanlar mütləq barışmalıdır.

Novruz bayramı günlərində Novruz süfrəsi yığışdırılmır. Süfrə yığışılarda saralmış səməni axar suda axıdılır və arxasınca şirni-nabat atılır.

Bir sözlə, Novruz bizim ümummilli bayramımızdır. Beləliklə, Novruz bayramı yazın, yeni təsərrüfat ilinin başlanmasını bildirməklə bərabər, həm də ümumxalq, ümumdövlət sevinc, şadlıq, əmin-amanlıq, bərəkət bayramına çevrilir. Məsələnin məhz bu mahiyyətini dəyərləndirən, Novruz bayramının xalqımızın mənəvi varlığında böyük rolunu yüksək qiymətləndirən Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev demişdir: „Böyük mənəvi gücə malik olan Novruz bayramı ulu əcdadlarımızın bizə verdiyi ən gözəl yadigar olub,

Azərbaycan xalqının milli ruhunu və yaddaşını, onun daxili aləmini bütün zənginliyi ilə yaşadır. Təbiətin oyanışının, varlığın yenidən canlanmasının müjdəsini verən Novruz bayramı ən qədim zamanlardan bəri həyat və məişətimizə daxil olmuş, insanlara aydın və işıqlı sabaha, xoşbəxt gələcəyə inam duyğusu bəxş etmişdir...“.

Novruz çərşənbələri haqqında

Novruz bayramının ən təntənəli mərasimləri çərşənbələr hesab olunur və məhz buna görə də əhali həmin günləri xüsusi təntənə ilə qeyd edirlər.

Novruz qədim ənənələrə söykənən Azərbaycan dövlətinin milli ünsürlərini özündə birləşdirən əsas bayramlardan biridir. Novruz gəlməmişdən öncə onun ilk carçısı kimi hər həftənin 2-ci günü ocaqlar qalanır. Bu demək olar ki, 4 həftəni özündə birləşdirir. Hər insanın qapısında, evinin qarşısında, müasir zamanımızda isə binalarının önündə yandırılır. Bu əsrlərdən bəri Azərbaycan mədəniyyətinin ən bölünməz bir hissəsinə çevrilmişdir. Hər yanan ocaq isə özlüyündə bir çərşənbə kimi qeydə alınmışdır. Novruzun 4 çərşənbəsi var:

- 1.Su çərşənbəsi
- 2.Od çərşənbəsi
- 3.Yel çərşənbəsi
- 4.Torpaq çərşənbəsi

Su çərşənbəsi

Su həyatdır, su dirilikdir

Su çərşənbəsi Boz ayın dörd çərşənbəsindən birinə verilən addır. Bu bayramı azərbaycanlılar əzizləyə-əzizləyə qarşılayırlar. Su Tanrının insana bəxş etdiyi ən böyük və əvəzedilməz nemətdir. Əski

inamlarda su sağlamlığın, təmizliyin, paklığın rəmzidir. Su çərşənbəsi günü səhər tezdən üz tutarlar axar suyun üstünə, çillə kəsdilər, niyyət edib suyun üstündən tullanar və bu sözləri deyirlər: “ Ağırılığımı su götürsün”.

Bu çərşənbədə hamı bulaqda, axar çayda əl-üz yuyur, bir-birinin üzünə su çiləyirlər. Bu mübarək sudur- deyirlər. Təzə sudan gətirib evə, həyət-bacaya, mal-qaranın üstünə səpirlər. Qucaqda körpələri, hətta qocaları, xəstələri də su üstündən hoppandırırıldı ki salmatlıq, əmin-amanlıq, xoşbəxtlik olsun.

Ulularımız arzu və niyyətlərini, dərdlərini suya söyləmiş, su ilə fala baxmışlar. Səfərə çıxanı, uzaq-uzaq ellərə yol alanın ardınca – arxasınca su atırlar ki, Tanrı köməyi olsun. “Yolun aydın, uğurlu olsun, salamat qayıdasan səfərdən” - deyirlər.

Babalarımız su ilə əlaqədar müdrik sözlər yaratmışlar: “Su axarında salınan el-oba barlı bəhrəli olar”, “Su olan yerdə dirlik olar” və s. Azərbaycanlıların ən qədim andı su ilə bağlı olub. And içəndə belə deyirlər: “Su haqqı!”, “Axar suya and olsun!”. Onlar suyun qüdrətinə inanırlar və dua edəndə “Su qədər ömrün olsun!” deyirlər.